వీధిలో జనం గుంపులు గూడారు. ఎవరో అరుస్తూన్న కేకలు వినబడుతున్నాయి. విశేషమేమిటోనని నేను కూడా చూడడానికి పోయాను. పదహారేళ్ళ దాన్ని, వాడెవడో దారుణంగా వేధిస్తున్నాడు. అది ఏడుస్తూ రానని గింజుకుంటూంది. వాడేమో అది రానన్నకొద్దీ ఎలవంతంగా చెయ్యిపట్టుకొని రమ్మని లాగుతున్నాడు. వాళ్లిద్దరూ ఎవరు? నాకేం అర్థం కాలేదు పరిస్థితి.

పక్కవాణ్ణి అడిగాను—"ఏమిటీ సంగతి?" అంటూ. వాడు నాకేసి కనీసం ఒక్క చూపన్నా పారెయ్యలేదు. వాడిలో వాడు ఏదో ఆనందపడిపోతున్నాడు. అంటుపో కొంచెం నాకు కూడా పంచి ఇస్తేనేం? చుట్టూ చూశాను. అంతా అదేదో వింతలా చూస్తూ ఆనందిస్తున్నారు. పక్కనే ఉన్న మరొకడి భుజంమీద చేత్తో తట్టుతూ, "ఏమిటీ సంగతి" అంటూ అడిగాను. కానీ వాడు కూడా నా వేపు కోరగా చూసి మూలిగాడు. నిజమే. వాడి ఆనందానికి నేనొక అడ్డుపుల్లగా అయి

పోయాను. మూలిగాడంటే మూలగడూ? తప్పకుండా మూలుగుతాడు. వాడి ఆనందం అంతా చెడగొట్టావాయె!

ఆఖరికి అదేదో గారడీ విద్య అయి ఉంటుందని నిశ్చయించుకున్నాను. అందరిలాగే నేను కూడా దాన్ని చూస్తూ ఆనందించపోగాను. కాని గారడీ వాడి డోలుగాని గడలుగాని అక్కడ లేవు. పగటివేషాలను కుందామా, ముఖాన మేకప్ లేదు. ఆడవాళ్ళు కూడా మునివేళ్ళమీద నిలబడి చూస్తున్నారు. ఎంతకూ అదేమిటో అర్థం కాలేదు. చివరికి కొంచెం దూరంలో నిలుచుని చుట్ట కాల్చుకుంటున్న తాతదగ్గిరికి పోయి అడిగాను.

"ఆ ఏముంది? సిదప కాలానికి కుక్కమూతి పిందెలని, అది పోనంటూంది!" అన్నాడు.

"అదే, ఎక్కడికి పోనంటూంది?"

"ఇంకెక్కడికి? దాని మొగుడి దగ్గిరికి!"

"దాని మొగుడు దగ్గిరికి అది పోనంటే, వాడికేం? అట్లా కాల్చుకు తింటున్నాడు దాన్ని?"

నా ప్రశ్నలకు ఆ తాతకు కూడా చికాకు పుట్టుకు వచ్చింది గావును—"వాడికి కాకపోతే, నీకూ నాకూ పట్టుతుందోయ్ అట్లా కాల్చుకుతినటం! మొగుడు కాబట్టే అఘోరిస్తున్నాడు" అంటూ చీదరించుకున్నాడు.

"ఆహా వాడేమన్నమాట దాని మొగుడు. అయితే అట్లా లాగటం ఎందుకు? రమ్మంటే అదే వచ్చేదిగా. అసలెందుకు పోనంటూంది?"

తాత, పిడెవడురా జిగట కాంభోజిలా పట్టుకున్నాడు అన్నట్లు చూశాడు. చివరికి చుట్టపొగ గట్టిగా పీల్చి, "నాయనా, ఏ ఊరు మంది?" అన్నాడు. ఇంకా నయం—"ఏ శతాబ్దం?" అనలేదు.

గుంటూరని చెప్పాను గర్వంగా.

"ఎవరింటికి వచ్చావు?"

నేను దూరంగా కనబడే పచ్చమేడకేసి చూపెట్టాను. అతడు నావేపు జాలిగా చూస్తూ, "లోపలికి పోయి దాన్నే అడుగు" అంటూ తాపీగా వెళ్లి ఇంకో పక్క నిలుచున్నాడు.

'ఎంతమాటన్నాడు!' అనుకొని మనసు బాధపడింది. ఇంతలోపల గుంపులో కెవ్వున కేక వినిపించింది. ఇంకో ఆడది రంగంలోకి దూకింది. అది రావటంతోనే పుల్లమ్మ వచ్చిందనుకున్నారు. నాలుగు పదులు దాటినట్లుంది. మొగుడూ పెళ్ళాల ఇద్దరి మధ్యకూ వచ్చి మొగవాడితో కలబడి వాణ్ణి దూరంగా నెట్టివేసింది.

వాడు చేసేదిలేక కసిగా రొప్పుతూ నించున్నాడు. వాడి పెళ్ళాం "అమ్మా" అంటూ కొత్తగా వచ్చినదాన్ని వాటేసుకొని ఏడ్చింది. అది కాస్తా కూతుర్ని అక్కున పొదువుకొని అల్లుణ్ణి తిట్టసాగింది. వాడు కూడా సామాన్యుడు కాదు. దానికేం తీసిపోలేదు.

"నా ఇష్టం. నా పెళ్ళాన్ని నేనేమైనా చేసుకుంటాను. నువ్వెవతివే అడ్డం రావటానికి?" అన్నాడు.

"నాదిరా. ఇది నా బిడ్డరా. నీ చెతులిరగా. నువ్వు నాశనంగాను! దున్నపోతులాగున్నావ్. ఎంతలా కొట్టావురా నా కూతుర్ని!"

వాడు చుట్టూ నిలబడి చోద్యం చూసేవాళ్లను అడగపోగాడు, తానేమైనా దాన్ని కొట్టానా అంటూ. ఒకరిద్దరు కొట్టలేదు; ఊరికే లాగాడన్నారు. మరి కొంతమంది ఊరికే చెయ్యి ఆనించాడని చెప్పారు. ఎవడో పిల్లకాయమాత్రం, "నువ్వు కొట్టావు. దాని జుట్టు పట్టుకొని లాగావు" అన్నాడు.

"అదిగో, అంత మంది పెద్దలు నోళ్లలో ఊస్తుంటే కొట్టలేదంటావేమిరా? నా ఇష్టం. నేను పంపను. నా బిడ్డని ప్రాణం తీయటానికిరా, నీచేతుల్లో పెడతా?" లొడలొడ వాగుతూ చేతులు బారలు చాపుతూంది వాడి అత్త.

వాడు దూకుడుగా ఆ పిల్లవాడి దగ్గరకుపోయి, "నువ్వు చూశావబ్బాయ్, నేను కొట్టటం?" అంటూ భుజంమీద చెయ్యి వేశాడు.

ఆ పిల్లవాడు, "అమ్మో" అంటూ ఏడుపు లంకించుకున్నాడు.

నలుగురూ నాలుగు మాటలన్నారు—"పాపం ఆ చిన్న పిల్లవాడేం చేశాడనీ, అట్లా జడుసుకునేట్లు భయపెడతావ్" అంటూ. ఒక ముసలావిడ ఆ పిల్లవాణ్ణి పొమ్మంది. వాడు అక్కణ్ణుంచి కదల్లేదు. పైగా శ్రుతి పెంచాడు. వాణ్ణి, వాడు కళ్ళు నులుముకునే పద్ధతినీ చూసేసరికీ అందరికీ జాలివేసింది.

"నీకు కోపంలో తెలవటులే అబ్బీ! జుట్టుముడి ఊడేటట్లు లాగావు."

"పాపం! వాడు లాగలా. అదే జుట్టు విరబోసుకుంది." ఎవరో అన్నారు ఆ మాట.

"కాదు. ఎవరైనా వాళ్లంతట వాళ్ళే జుట్టు విరబోసుకుంటారా? వాడే లాగి ఉంటాడు."

ఇక అక్కడనుండి వాదోపవాదాలు బయలుదేరాయి—"వాడు తన పెళ్ళాం జుట్టు ముడి ఊడేటట్లు కొట్టాడా? లేకపోతే బయటికి ఈడ్చుకు రాకముందే అది జుత్తు విరబోసుకొని ఉందా?" అంటూ. ఎవరికి తోచినట్లు వాళ్ళు చెప్పుకుంటున్నారు.

"వాడు దాన్ని బయటికి ఈడవకముందే అది తల దువ్వుకోవటానికి జుత్తు విరబోసుకుందయ్యా."

"కాదు కాదు, దువ్వుకోవటానికి కాదు. తలంటు పోసుకోవటానికి విప్పుకుంది."

"కాదు, దువ్వుకోవటానికి."

"కాదు, తలంటుపోసుకోవటానికి."

"అయినా నడిపీధిన గుద్దితే జుట్టు ముడి ఎట్లా ఊడుతుంది? ఎవరైనా వింటే నవ్వుతారు."

"అసలది పొరపాటు చేసింది. మొగుడు బయటికి లాగటానికి ముందే జడేసుకు ఉండాల్సింది. ఈ తగువు లేకుండా పోయేది." ఎవరో కాలేజీవిద్యార్థిలాగున్నాడు. నవ్వుతూ నవ్వుతూ ఇట్టే చెప్పేశాడు.

ఇంతలో గప్పున అంతా నిశ్శబ్దమయింది. వాడు తన అత్తనడుగుతున్నాడు—తన పెళ్ళాన్ని పంపుతుందా, లేదా? అంటూ. నేను పంపనంటే పంపనని అది ఖరాఖండీగా చెబుతూంది.

"అదేమిటే? ఎందుకు పంపదు? ఎవడికోసం పంపుతుంది? వాడిష్టం. వాడి పెళ్ళాన్ని వాడెక్కడికైనా తీసుకుపోతాడు."

"అంతే. వాడి పెళ్ళాన్ని వాడేమైనా చేసుకుంటాడు. కోపం వస్తే తన్నుకుంటాడు. ముద్దొస్తే ఎత్తుకొని ఎగరేస్తాడు. దీనికెందుకు పంపక?"

"అది గాదోయ్. అడ్డమయిన గారాబాలు చేసి బిడ్డనిలా తయారుచేసింది. ముందు దాన్ని ఉతకాలి. అయినా దాన్ని కాదుగా రమ్మనటం, బిడ్డనాయె! మధ్య దీని ఇష్టమేమిటి? బోడి ఇష్టం!"

ఈ మాటలన్నీ వాడి చెవిలో పడ్డాయి. అంతవరకూ తనకు పరిస్థితి అనుకూలంగా లేదని ఊరుకున్న వాడు కాస్తా ముందుకు పోయి మళ్లీ పెళ్ళాం చెయ్యి పట్టుకొని, "రావేమే" అంటూ లాగాడు.

"నేను రాను. వదులు. అమ్మో. వీడి చేతులిరగా. చూడనే నెత్తురొచ్చేటట్లు ఎట్లా గిచ్చాడో!" పట్టుకున్న మొగుడి చేతిని కొరికింది.

"వీడు నాశనంగాను! నిన్ను ఇయ్యాళ చంపేస్తాడే అమ్మా!" అంటూ పుల్లమ్మ కడుపుశోకం భరించలేక బిడ్డను ఇవతలికి లాగి అల్లుడు జుట్టు పట్టుకుంది. వాడు విడిపించుకోవటానికి నానా ప్రయత్నాలు చేస్తున్నాడు. కాని పుల్లమ్మ వాడికా అవకాశం ఇయ్యకుండానే వంగబెట్టి వీపుమీద కొట్టసాగింది. అదే పందని తల్లికి వాడి పెళ్ళాం కూడా సాయం చెయ్యటం మొదలుపెట్టింది. వాళ్లను విడిపించటానికి ఒక్కరు ప్రయత్నించలేదు. నయాపైసా ఖర్చులేకుండా అప్పనంగా దొరికిన ఆనందాన్ని జుర్రుకుంటున్నారు అంతాకలిసి. అప్పుడే అయిపోతే ఎట్లా అనే భావం అందరి ముఖాల్లోనూ స్పష్టంగా కనిపించింది.

"మదం, మదం ఎక్కిన కుక్కల్లా వాణ్ణి చితకబొడుస్తున్నారిద్దరూ." విచారించిందో గొంతు.

"ఎవర్నయినా లవ్ చేసిందో ఏమో పాడు! విడాకు [illegible] పో." మళ్లీ కాలేజీ అబ్బాయి గొంతు వినిపించింది.

"దీన్నా? దీన్నెవడు లవ్ చేసేది. [illegible] ఎక్కువైంది ఒతుక్కి." లవ్ అంటే అర్థం తెలిసినవాడెవడో సొంత కామెంటరీ విసిరేశాడు.

"గంతకి తగ్గ బొంత. నయసొచ్చిందానికి ఒళ్ళు తిమ్మిరెక్కువ. కాదురా, నాన్నా?"

"ఇంతక అంతా కలిసి వాణ్ణి పక్షిని చేస్తున్నారు. అయినా వాడి పద్ధతి కూడా బాగుండలేదు. ఆడ కూతుర్ని అంత పేపు బాధపెట్టటం దేనికి? తనకేమైనా అన్యాయం జరిగితే ఊళ్లో పెద్దల్లేరూ? వాళ్లతో చెప్పితే సరిపోదూ?"

మనుషుల మధ్య విభేదాలు ఏర్పడడం అంత సహజమైనది మరేమీ ఉండదు. నిత్యమూ కలిసిమెలసి బ్రతకవలసిన వారిమధ్య ఎంతటి విభేదాలు ఏర్పడడానికి అవకాశం ఉందో ఎలా చెప్పడం? అలాంటప్పుడు సహృదయులు, హితైషులు అయినవారికి ఒక కర్తవ్యం ఉంటుంది. కాని అలాంటి విభేదాలు భార్యాభర్తల మధ్య ఏర్పడితే ఏమిటి చేయడం?

ఆలపాటి లక్ష్మీనరసింహారావు

ఎవరో అన్న ఆ ముక్కకు క్షణంలో విలువ వచ్చింది. అంతా కలిసి తల్లీ కూతుళ్ల చేతుల్లోనుంచి వాణ్ణి విడిపించారు. అల్లుడనే అభిమానం కూడా లేకుండా వాడి అత్త ఒళ్లంతా రక్కిపెట్టింది.

పాపం! వాడి బుగ్గ మీదనుండి నెత్తురు కారుతూంది. ముఖం డొక్కుపోయింది. జుట్టు రేగింది. కట్టుకున్న గుడ్డలు కాస్త బదాబదలయినాయి. తల వేలకేసి కొట్టారు గావును మట్టి కొట్టుకొని వణుకుతూ నిలుచున్నాడు.

"పోరా, పో, నీ బాబుతో చెప్పుకో. చచ్చినా నా బిడ్డ నీ కొంపకి రాదు." ఆయాసంతో కూతుర్ని లోపలికి తీసుకపోతూ అల్లుడితో పుల్లమ్మ అన్నది.

జనం వాడి చుట్టూ మూగారు. ముసలమ్మలు నలుగురూ వాడి ఒళ్లు నిమిరారు. పండుతీసి పారేసిన అరటికాయ తొక్కలా, గింజలు ఒలిచి పారేసిన వేరు సెనక్కాయపొట్టులా, పెంటి పావురంచేత పొడవబడ్డ పోతులా దీనంగా అపహాయుడులా చూస్తున్నాడు. అక్కడ పోగైనవారిలో చాలా మంది వాడి స్థితికి జాలి పడ్డారు.

"ఒరేయ్! ధర్మారావుగారితో చెప్పు. దాని పొగరు అణగదీస్తాడు."

"పాపం! ఎంత పెళ్లామయితే మటుకు లంచలా గిచ్చిపెడుతుందా? తిపలా అత్తనవాలి. అంతా లదే చేసింది. పోనీ ఈ మాలక్ష్మికేం రోగం, నిక్షేపంలాంటి మొగుణ్ణి వదిలిపెట్ట."

"ఏమైనా సరే నీకేం ఫరవాలేదు. ఊరేం గొడ్డు పోయిందా? నీ పెళ్లాన్ని నువ్వు తీసుకుపోతానంటే వద్దనే గాడిదకొడుకెవడురా? పోరా, పోయి పెద్దల దగ్గిర పంచాయితీ పెట్టు."

అందరూ ప్రోత్సహించే సరికి వాడు కూడా ఒప్పుకోక తప్పలేదు. అసలు వాడు తన ఊరు వెళ్లిపోతానన్నాడు. ఇది కాకపోతే ఇంకోటి అంటూ మొదాయించాడు. కానీ అంతా చుట్టూ మూగి వాణ్ణి పోనియ్యలేదు. నీకేం ఫరవాలేదని వాడికి మాటిచ్చారు. అంతగా అవసరమైతే నీ ప్రాణానికి మా ప్రాణం అంటూ గట్టిగా చెప్పారు. ఇచ్చేదా చచ్చేదా ప్రాణం అంటే ఏముందని? రెండక్షరాల మాటేగా? అందుకే వాణ్ణి పోనియ్యకుండా గట్టిగా పట్టుకున్నారు. కొంతమంది వాణ్ణి వెంట బెట్టుకొని పెద్ద మనుష్యుల ఇండ్లు కూడా చూపించారు. వాడు చిన్నగా తనకు వాళ్లు చూపించిన ప్రతి పెద్దమనిషి దగ్గరికి పోయి మొర పెట్టుకునే దంతా మొరపెట్టుకొని అత్త గిచ్చిపెట్టిన తన ఒంటిమీద గాట్లన్నీ విడివిడిగా చూపించాడు.

వాళ్లు కూడా వాడి స్థితి చూసి [illegible] పొద్దున్న [illegible] సంగతి విచారిస్తామని హామీ [illegible] వాడికి [illegible] తోచలేదు గావును అక్కడనే ఒక మూల [illegible] బడ్డాడు. అంతా అక్కడే వాడి [illegible] నిలుచుని ఆ సంగతులే మాట్లాడుకుంటూ మధ్య మధ్యన వాడి నడిగి సందేహ [illegible] చేసుకుంటున్నారు. చివరికి విసుగు పుట్టిందో [illegible] ఒక్కొక్కరే ఇళ్లకు జారుకున్నారు.

అది పల్లెకాదు. అట్లా అని [illegible] పటానికి కూడా వీల్లేదు. బస్తీలో ఉన్నట్లు మేడలు ఉన్నాయి. పల్లెటూరులో ఉన్నట్లు గుడిసెలు కూడా ఉన్నాయి. నాలుగువేల

వ్యవస్థ

జనాభా ఉన్నది. మన దేశంలో పల్లెకింద జమే అయినా అంతా బలిసినవాళ్లు కావటంచేత మేడలు లేపారు, మేడలు లేనివాళ్లు పల్లెటూళంటారు, ఏది కొందామన్నా దొరకదని. గుడిసెల్లో ఉండేవాళ్లు బస్తీ అంటారు, ఏది కొందామన్నా ఆకాశమంత ఎత్తని. ఎవరి వాదం ఎట్లా ఉంటేనేం ఆ ఊరు బస్తీలా నైలాన్ ముసుగు వేసుకున్న పల్లెటూళంటే సరిగా ఉంది.

నిజానికి బస్తీలో అయితే ఇటువంటి పంచాయతీలు పట్టించుకొనేవాళ్లే ఉండరు. పల్లె కాబట్టే ఊళ్లో ఎంత చిన్న విషయం జరిగినా తమకు జరిగినట్లుగానే భావిస్తూ అంతా గుంపు గూడుతూంటారు. ఆ విషయం అనుమానాలు తాగి అమీతుమీ తేల్చేంతాకా ప్రతిఇంట్లోను నలిగే విషయం ఇదే అయి ఉంటుంది. మళ్లీ మరో కొత్త విషయం బయలుదేరేదాకా పాత విషయానికి ఉన్న ప్రాముఖ్యం పీసమంతయినా తరిగిపోదు.

నిజానికి ఆ రోజు జరిగిన విషయం వాళ్ల దృష్టిలో మామూలుగా జరిగే గొడవే. కాకపోతే నా లాంటివాడికి అదో వింతలా కనిపించవచ్చు. నేను ఎప్పుడూ ఇటువంటి తగువులు చూసి ఉండలేదు. మా ఇంటి పక్కగాని, మా ఇంట్లోగాని ఎప్పుడూ ఇలాంటి గొడవలు జరగలేదు. మా అమ్మకు మా నాన్నగారంటే చాలా భయం. ఎంతో అణకువగా ఉంటుంది. మా ఇంటి పక్క పిన్నిగారు మాటకారే అయినా భర్తముందు బలాదూరుగా నుండేది. అందుకే నా కా దృశ్యం వింతగా

కాకతీయ శిల్పకన్య

ఫోటో — రామాచార్య (మెదక్)

జరిపించింది. కానీ, మిగిలినవాళ్లు కొంచెం కూడా [illegible] అన్ని పనులు మానుకొని వింటూ ఆనందించారు. గుంటూర్లో వ్యంటువిక్కరు విడుదల నాడు కూడా మొదటి ఆటకు ఇంత జనం రాగా నేను చూడలేదు.

ఆ పిల్ల గొళ్లవా ళ్లమ్మాయి. పేరు మాలక్ష్మి. ఆరు నెలల కింద మొగుడు గోపాలాన్ని వదిలిపెట్టి వచ్చి ఇక్కడే తల్లి దగ్గర కూర్చుంది. గోపాలం భార్యను తీసుకుపోవడానికి అంతకు ముందు రెండు మూడుసార్లు వచ్చి పోయాడు. కానీ వాడి అత్త పంపలేదు. నా డి రోజున వచ్చి మళ్లీ తన భార్యను అడిగితే రానని [illegible]. దాని తల్లి మద్దతు బాగా ఉన్నది. అందుకే వాణ్ణి తల్లీ కూతుళ్లు ఇద్దరూ కలిసి తనా [illegible] చేసి వదిలిపెట్టారు. ఇదీ నేను గ్రహించిన సంగతి. [illegible]? కాని, [illegible] ఉదికింది [illegible].

[illegible] ప్రొంతలో రచ్చబండ మీద [illegible] పెద్దలంతా [illegible] యారు. నేను కూడా [illegible] వెళ్లాను. నా [illegible] పెద్ద ధర్మారావు. గ్రామానికి సర్పంచ్‌గా కూడా ఉంటున్నారు. అతడు తల్లీ బిడ్డలను [illegible]. ముందు తల్లి వచ్చింది. దానికి [illegible] ముసుగు వేసుకుని [illegible] కూతురు కూడా వచ్చింది.

"దొంగనాటకం, ముండ [illegible]." మళ్లీ [illegible] మొదలయినాయి.

"ఉల్లిగడ్డ పేడు తరిగి వచ్చిందిరా, వాస వేస్తాంది."

ధర్మారావు గొంతు సవరించేసరికి అందరి [illegible] ఆగిపోయాయి. తల్లీ బిడ్డలు రాకముందే ధర్మారావు గోపాలాన్ని పిలిపించాడు. విచారం నిండిన వాడిలాగా తిగు [illegible] గోపాలం లేచి నిలుచున్నాడు.

"నీ పేరేమిటో అన్నావు?" ధర్మారావు అడిగాడు.

గోపాలం పేరు చెప్పాడు.

"ఇదిగో, గోపాలం, అసలు గొడవెందుకు జరిగింది?"

"నా బిడ్డని వాడు చాల చితక్కొట్టాడు. ఆ దున్నపోతుకి కాస్త బుద్ధి చెప్పయ్యా!" గోపాలం అత్త అందుకుంది.

"ఉండవే, పుల్లమ్మా. వాణ్ణి అడిగేటప్పుడు నువ్వెందుకు మాట్లాడతావు? నీ వృత్తిగాదా?"

"అడగలేదయ్యా! ఇక నేనేం మాట్లాడను. వాడినే అడగండయ్యా."

"విన్నావోయ్. ఏమిటీ గొడవంతా?"

"ఏంలేదయ్యా, పెదవులకి నేను దీన్ని పెళ్లి చేసుకున్న సంగతి తెలుసుగద. మొన్న పెళ్లాలమాస తరవాత రెండో నాడు దీన్ని తీసుకొని మా ఊరెళ్లినా. సరిగ్గ నెలరోజు లుండది. తరవాత నేను పొరుగూరు పోటం చూసి ఇటు లగెత్తుకొచ్చింది. అప్పుడే వచ్చి అడిగితే రేపని ఇది పని మా అత్త నన్ను తరిమేసింది. వచ్చి అర్నెల్లయినా రాకపోతే మళ్లీ నిన్న వచ్చినా. వస్తావా? రావా? అని గట్టిగా అడిగా. అంతే. రాకా మల్లా మీదపడి కొరికారు, బాబయ్యా." గోపాలం గుడ్లనీళ్లు గుడ్ల కుక్కుకున్నాడు.

"ఎవర్రా, కొరికింది? నీజమ్మడా? నా బిడ్డ

కొప్పు పట్టుకొని నడి బజార్లో దబీదబీ కుమ్మిందయ్యా." చెప్పుకుంది పుల్లాయి.

"ఒసే పుల్లమ్మా, తెలుస్తుందిలే. కుమ్మేం కూర్చున్నావ్ మాట్లాడుతున్నావు."

"అయ్యో! నేనేం మాట్లాడ్డంలేదు. నా దుమ్ము మాటకి జవాబు చెప్పా. అంతే!"

"ఏమైనా నీవు మాట్లాడకూడదు. ఏమోయ్! అది రాజకీయ పట్నం నుంచి వచ్చారు? అసలెప్పుడు బజార్లో పడేసి కొడుతున్నావా?"

"అట్లా గట్టి పెట్టిందయ్యా ఆ గాడిద పోట్లో."

"ఒసే నువ్వూరుకుంటావా? ఊరుకోవా?"

"ఎల్లి నేనేమనలేదయ్యా, మీకేదో అంటుంటే..."

"నేనేమన్నా నీవు మాట్లాడకూడదు. నోరుమూసుకుని కూర్చో" అంటూ ధర్మారావు పుల్లమ్మకు కోప్పడ్డాడు. పుల్లమ్మ కిక్కురుమనకుండా కూతురు వెళ్ళి మీద కొంగు సవరిస్తూ కూర్చుంది.

ధర్మారావు పక్కగా కూర్చున్న మరో పెద్దమనిషి గోపాలాన్ని చూస్తూ, "అడిగినదానికి జవాబు చెప్పవేమోయ్? ఎవరికీ చెప్పకుండా దాన్ని బజార్లోకి ఎందుకు ఈడ్చుకొచ్చావ్?" అన్నాడు.

"నేను దాన్ని ఈడవలేదయ్యా. వస్తావా, రావా అని అడిగాను. అంతే, అరుచుకుంటూ వీధిలో పడింది."

"నేనా బజార్లో పడ్డది? జుట్టు పట్టుకొని ఈడవలా? అంతకుముందు ముద్దుపెట్టుకుంటావని బుగ్గ కొరికింది కొరకలా?"

మాలక్ష్మి మాటలకు ప్రేక్షకులంతా కిసుక్కున నవ్వారు. ఒకరిద్దరు ఆడంగులు కూడా ఉన్నారేమో, సిగ్గుతో ముఖాలు కొంగా పెట్టి బుగ్గలు ఒత్తుకున్నారు. పెద్దమనుషులు కూడా నవ్వాగలేదు. ముల్లయ్యగారు అననే అన్నారు—"ఇదేమైనా ఎడ్డిదా?" అంటూ. గోపాలం సిగ్గుపడి తలకాయ వంచుకున్నాడు. పుల్లమ్మ కూతురు నెత్తిమీద మొట్టింది.

"ఒసేవ్ నీ పేరేమిటో, మా అక్కమ్మకదూ. ఎందుకే వాడు రమ్మంటే పోనన్నావుట?" మరో పెద్ద మనిషి అందుకున్నాడు.

"రోజూ నన్ను ఇట్టాగే చంపుకు తింటాడయ్యా! ఇల్లొదిలి ఏడకి పోయినా ఇరగ బాదిసేవోడండి. ఏళకి అన్నం పెట్టకపోతే ఒకసారి కర్రెట్టి కొట్టిండండి." కళ్లవెంట నీళ్ల తిప్పుకుంది మాలక్ష్మి.

"ఒసేయ్, మాలచ్మీ, అబద్ధాలాడకు. ఆడపిల్లలు పుడతారు. ఎప్పుడే నిన్ను కొట్టింది? సత్తెప్రమాణంగా చెప్పు ఈ పెద్దమనుషుల కాడ. పై మీద గుడ్డ ఏమకు ఎళ్లిపోతా." గోపాలం పెళ్లాంవేపు చూస్తూ అందరి హృదయాలు ద్రవించిపోయేటట్లు అన్నాడు.

"నువ్వు కొట్టింది అదెందు కంటది? ఎప్పుడు కొట్టావో నీకు గ్యాపకముం డేడిసింది? ఎన్ని పాట్లు వచ్చాయే, నా తల్లీ, నీకు." పుల్లమ్మ శోకాలకి లంకించుకుంది.

"నువ్వు నోరు మూస్తావా, లేదా, పుల్లమా! మేమడిగేది ఎవర్ని?" విసురుగా లేచాడు తిక్కమయ్య. ఆయ నో పెద్దమనిషి. ముక్కుమీద కోపం కలవాడు.

పుల్లమ్మ మళ్లీ నోరు మూసుకుంది. ధర్మారావు మాలక్ష్మివేపు చూస్తూ, "ఇంతకూ వాడితో కాపరం చేస్తావా, చెయ్యవా?" అన్నాడు. మాలక్ష్మి తల్లి ముఖం చూసింది. గోపాలం గిలగిలాడిపోతున్నాడు. ప్రతివాడి మనస్సు అది ఏమి చెబుతుందో అని ఉత్కంఠతో ఉన్నాయి. అన్ని కళ్లూ దాని ముఖం మీదే చూపులు నిలిపాయి.

"చిన్నా! చెప్పవేమే? వాడితో బుద్ధిగా ఉంటావా లేదా?"

"మా యమ్మనడిగి చెబుతానయ్య. ఏమే, ఏం చెప్పమంటావు?" మాలక్ష్మి తల్లి నడిగింది.

పుల్లమ్మ ససేమిరా తన బిడ్డను అల్లుడితో పంపనన్నది. పెద్దమనుషులందరూ గయ్యి మన్నారు. "నీకు బుద్ధుందా లేదా? కూతురు కాపరం చెడగొడతావా?" అంటూ తలా ఒక మాట అన్నారు.

"నేను పోనయ్యా ఆ ఊరికి. మా అమ్మ నేం అనమాకండి" అంటూ మాలక్ష్మి చెప్పింది.

"కాకపోతే ఈ ఊళ్లోమట్టుకు ఎందుకు, ఊరు పేరు నాశనం చెయ్యటానికి తప్ప. ఒక కారణమంటూ ఏదీ చావందానికి ఈ రగడంతా దేనికి? ఒసే, మాలక్ష్మి, నీ బాగుకోరి చెబుతున్నా. నువ్వు నీ మొగుడితో వెళ్లిపో. బాగుపడతావు." రత్తయ్య అట, ఆయన ప్రేక్షకులలో నుండి అందుకున్నాడు.

అంతా నిజమే ననిపించింది. అసలు కారణం అంటూ లేని ఈ రగడ ఇంత పెద్దది ఎందుకయిందో అని తల బద్దలు కొట్టు కుంటున్నా రంతా. నాకు మటుకు నాకూ అంతే అనిపించింది.

"అంతా పుల్లమ్మ చేతుల్లో ఉందిరా. చూడు, నాతి ముచ్చులా ఎలా కూర్చుందో?" ఒక డన్నాడు.

"కలికాలం!" రెండోమాట మాట్లాడలేక పోయా డొక వృద్ధుడు.

"ఒళ్లమదం. కాకపోతే వాడు చూడా ఎట్లా ఉన్నాడో? వాణ్ణి ఇది వద్దంట?" అలగా జాతి ఆడది బుగ్గమీద వేలేసుకుంది.

దాని మాట అందరికీ వినిపించింది. అప్పుడే ఆ విషయం జ్ఞాపకం వచ్చిన వాళ్లలా అంతా వాడివేపే చూడసాగారు. నల్లగా ఉన్నాడనే వంక తప్పితే వాడితో లోటేది కనపడలేదు. జబ్బలు మెలికలు తిరిగాయి. ఎదురు రొమ్ము విరిసి వంకలు తిరిగింది. ముఖం చూడ ముచ్చటగా ఉంది. అందరి గొల్లల్లా నెనక కొప్పు కూడా లేదు. క్రాపింగు కూడా మొన్ననే చేయించు కున్నాడు. క్రాసు కట్టింగ్ మీసాలు. పాపం! ఎమ్మంటే నేం, మనస్సుకు మనస్సు అనుకున్న ఆడది వద్దన్నాక ఎవడికైనా మగతనం దెబ్బ తింటుంది. పెళ్లాంకేసి అదో రకంగా చూస్తున్నాడు.

"నేం జస్తే నా బిడ్డను వాడూ రంపను. ఇష్టమైతే వాణ్ణి ఇక్కడి కొచ్చి ఉండమనండయ్య. నా కున్న దొక్కతి. దా న్నొదిలి నే నుండలేను." పుల్లమ్మ హృదయంలో విదంతా వెళ్లగక్కింది.

"ఇదా సంగతి! అందుకే బిడ్డకి నూరిపోసి కొంప కూలుద్దా మనుకున్నది."

"ఎన్ని నాటకా లాడింది! ఎంత కడుపు తీపైతే మాత్రం ఒక అయ్య చేతిలో పెట్టిం తర్వాత ఇంకా పిల్లమీద పెత్తన మేమిటండీ?" సొగదీశాడొక పూర్వాచార పరాయణుడు.

అంతా కోరగా తల్లీ కూతుళ్లను చూస్తున్నారు. పెద్దలు కూడా చెప్పిచూశారు. ససేమిరా పంపనంది తల్లి. పోనంటే పోనంది బిడ్డ. వాళ్లకు కూడా ఈ పనికి మాలిన పంచాయితీకి విసుగు వచ్చింది.

"ఏమంటావురా, అబ్బీ? నీ పెళ్లాం రానంటూంది."

"ఏం చేస్తాం, బాబయ్యా! మీరు కూడా చెప్పి చూశారు. నేను దానికి పెళ్లినాడు పెట్టిన కంటే గట్టా ఇయ్యమనండి. అది కోరుకున్నట్టు ఈ ఊళ్లోనే ఉండిపోయే మనసు నాకు లేదండి. మా అయ్యని అమ్మని అక్కడ నా కున్న వ్యవసాయాన్ని వదులుకొని రాలేను. అట్టా అని ఇదివరకే వాళ్లకు చెప్పినా. నాకు దొరికేది నాకు దొరక్క పోదు."

"వాడికి దొరక్కపోటా మేం బర్మా? పైగా వ్యవసాయం కూడా ఉన్నదంటున్నారు." అంటూ మెలికలు తిరిగి నిగనిగలాడే వాడి దేహంవేపే చూస్తున్నారు.

ధర్మారావు నిదానంగా చెప్పాడు "పుల్లమ్మా! ఒక ఇల్లు కూలగొట్టటం తేలికే ని నిలపటం కష్టం. పూర్వ జన్మలో ఏ పాపం చేసుకున్నావో ఇప్పుడిట్లా మొగుడు చచ్చి అఘోరిస్తున్నావు. వాళ్లిద్దరినీ విడదీసి నువ్వేం బావుకుందా మనుకుం టున్నావో నాకు అర్థం కావటం లేదు. సరే, నువ్వు కోరుకున్నట్లుగానే నీ బిడ్డ నీ దగ్గరే ఉంటుంది. వాడు దాని కేమిటో నగలు పెట్టాడట. వాడివి వాడికి ఇచ్చి పంపు. ఇచ్చే ముందు మళ్లీ ఒకసారి ఆలోచించుకోవటం మంచిది. మాట వదలటం తేలికే కానీ కూడదీసుకోవటం కష్టం." చేతిలో తుండు భుజాన వేసుకుని లేచాడు.

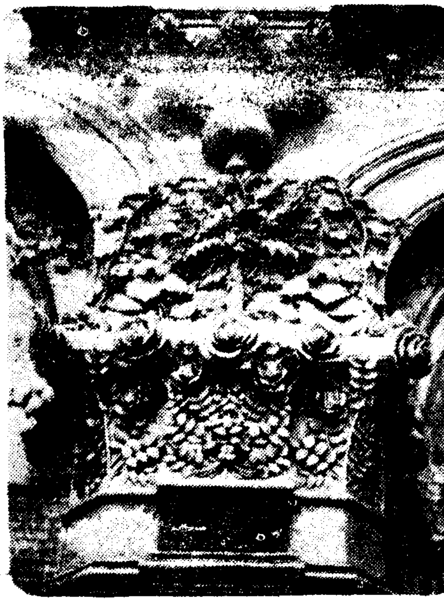

రాతి లతలు

ఫోటో—పి. రంగనాయకులు (తిరుపతి)

చీకటి పడింది. అంతా భారంగా లేచి నించున్నారు. చీకట్లో పుల్లమ్మ ముఖం మసక మసగ్గా కనిపించింది. కానీ, అక్కడ ఏ భావాలు తాండవిస్తున్నాయో ఎవరూ చదవలేక పోయారు. గోపాలానికి ఘోరమైన అన్యాయం జరిగింది. కలికాలం కాబట్టి సరిపోయింది. లేకపోతే ఆకాశం ఉరిమేది! చుక్కలు రాలి పడేవి! భూమి బద్దలయ్యేది! కులనగాలు గిర్రున తిరిగేవి. కాని,

(తరువాయి 37 వ పేజీలో)

వ్యవస్థ

(35 వ పేజీతరువాయి)

అటువంటి దేమి జరగలేదు. ప్రతివాడి మనస్సూ మూలిగింది. అంతా తమకే ఆ అన్యాయం జరిగి నట్లు ముఖాలు వేల్లాడేశారు.

ఈ దేశం అటువంటిది. పవిత్రమైన దాంపత్యం పుటుక్కున తెగిపోతూంటే చూస్తూ ఊరుకోలేదు. ఇది ప్రతివాడి నరనరాల్లోనూ జీర్ణించిపోయిన నగ్న సత్యం. విడాకు లనేవి ఉన్నా, వాటి పేరెత్తితేనే అదేదో అవి త్రంగా అంటరానితనంగా భావిస్తారు. అందులోనూ కారణం అంటూ లేకుండా పుస్తె పుటుక్కున తెగట మాయె! మొగుడు బతికి ఉండగానే భార్య విధవ నవుతానంటే ఎవరు ఒప్పుకుంటారు? అందరికీ బాధ గానే ఉంటుంది.

అంతా వెళ్లిపోయారు. పోతూ పోతూ పుల్లామను ఊళ్లోనుండి వెళ్ల గొట్టాలన్నారు. ఉప్పు పాతరేసినా అర్థలు లేదన్నారు. దాని బిడ్డను ఉరి తీసినా పాపం ఉండబోదన్నారు. ఊరికి చెడుకాలం వచ్చిందని వాపో యారు ఒక తరం వెనక పడినవారు.

పుల్లామ అన్నీ విన్నది. కానీ, దానికి కొంచెం కూడా బాధ అనిపించనట్లుంది. అటువంటి దేమైనా హృద యంలో మెదులుతూంటే తప్పకుండా కూతుర్ని పంపటానికి ఒప్పుకునేదే. ఏమీ చెప్పా పెట్టకుండా అందరితోపాటు అదీ కూతుర్ని తీసుకొని వెళ్లిపోయింది. ఇక అక్కడ మిగిలింది రచ్చబండమీద నేను, నాకు కొంచెం దూరంగా మోకాళ్ళు ముడుచుకొని గోపాలం.

అంతవరకూ ప్రజలతో కలకలలాడిన వాతావరణం బావురుమంటూ ఏడుస్తూంది. వాతావరణం లాగానే ఎక్కువగా బాధపడుతున్నది నా మనస్సు. విడాకులను గురించి బాగా చదివినవాళ్లలో నేనొకణ్ణి. మా కాలేజీ కాంపిటీషన్లో దాన్ని గురించి ఆకాశానికెత్తేసి ప్రైజు కొట్టేశాను. కాని ఇంత హీనంగా, బలం లేకుండా ఉత్త పుణ్యానికి విడాకులు పుచ్చుకోవటం ఊహించ లేక పోతున్నాను. పరిస్థితి చూస్తుంటే విడాకులనేవి ఉండకూడదనిపిస్తూంది. అసలు వాటి పేరనుకుం టూంటేనే పుల్లి విస్తరాకుల్లాంటివి, జ్ఞాపకానికి వస్తున్నాయి. పెద్ద మనుష్యులు పొరపాటు చేశారు. విలువంతాన మాలక్ష్మిని గోపాలంతో తన్ని తగిలి వెయ్యవలసింది.

ఇంతలో పచ్చగాజుల చప్పుడు వినిపించింది. చీకట్లో మనిషి కనిపించటం లేదు. కానీ, గోపాలంతో దాని గొంతు మాట్లాడుతూంది.

‘‘ఇంటికి రా, అన్నం తిందువుగాని.’’

ఎవరో ముసలాళ్ల వాడి దీనత్వాన్ని చూడలేక భోజ నాని పిలుస్తూంది. అతిథ్యానికి కొదవలేదింకా ఈ పల్లెల్లో. బాధపడేవారిని చూసి పల్లె ప్రజల గుండెలు ద్రవించి పోతాయి. ఇంతలో గోపాలం గొంతుకూడా వినిపించింది.

‘‘నడులు! ముందు చెయ్యి వదులు! మీ అమ్మా నువ్వు పెట్టినయి చాలు. ఇంకా అన్నమట! అన్నం! నాకేం వద్దు.’’

‘‘తప్పయిందిలే మామా, రావూ, చెంపలు వేసు కుంటాగా. మా మావ మంచోడు. పిలవటంతోనే వస్తాడుగా!’’

‘‘సిమ్మంటూంటే నీక్కాదూ? చచ్చినా మీ కొంపలో కాలు పెట్టను. నన్ను రాసి రంపానపెట్టే....’’

అదా విషయం. వాడి పరువు పదిమందిలో నవ్వులాల పాలుచేసి మళ్లీ ఏ ముఖం పెట్టుకొని వచ్చింది అన్నానికి రమ్మంటూ. అంతే, గోపాలం బాగా అంటున్నాడు. వాడు దానివెంట పోగూడదు. చచ్చినా దాని ముఖం చూడగూడదు.

నేను ఊహించిన ఊహలన్నీ దెబ్బతిన్నాయి. అది కండ్ల వెంట నీళ్లు పెట్టుకొని గొంతులో జీరతో బ్రతిమాలేసరికి అంతలావు మనిషి జావకారి లొంగి పోయాడు. ఆడవాళ్లు మొగవాళ్లను ఇట్టే మోహా పెట్టేస్తారు. ‘‘దూరంగా ఉండు. వస్తా’’ అంటూ వాడు మెల్లగా లేచి పెళ్లాం వెంట బడ్డాడు.

ఏం మనుషులు! ఇంత జరిగినా మనసుకు కొంచెం కూడా పట్టించుకోకుండా గోపాలం ఎట్లా వెళ్ల గలి గాడు? నాకింకా పెళ్లి కాలేదు. పెళ్లాం ఇట్లా అడగటంతోనే మొగుడట్లా ఎట్లా చెయ్యగలడు? అసలు వాళ్ల కలుస్తారా? కలవరా? చొప్పదంటు ప్రశ్న తలకాయ బద్దలు చేస్తూంది. ఎవరెట్లా చస్తే నాకేం? అయినా కలవరమనుకుంటాము. పెద్ద మనుషుల పరిష్కారంకూడా అయిపోయిందాయె. లేకపోతే, ఇదో ఒడుపుగావును. వాడి నగలు వాడ కియ్యకుండా బురద పూసి పంపటానికే అయి ఉంటుంది. గుండెలు పగిలి పోతున్నాయి. ఎంత పన్నాగం!

పదిమందితోపాటు కూర్చుని ఒంటరిగా మిగిలి పోయిన నేనుకూడా లేచాను. ఆ రాత్రంతా పడ్డను కున్నా ఆ విషయమే మెదడులో మెదులుతూ ఉండి పోయింది. గోపాలం, మాలక్ష్మి కలుస్తారా? కలవరా? కాసేపు కలుస్తారని, కాసేపు కలవరని.

కోడికూసింది గదా బాగుండదని చీకటి తెల్లబడింది. చల్లటిగాలి నిద్రలేని కళ్లను మండిస్తూంది. వీధి అరుగుమీద కూర్చుని ముఖం కడుక్కుంటున్నాను. తలఎత్తి చూశానో లేదో నా కళ్లను నేను నమ్మలేక పోయాను. మా లక్ష్మి మున్నగా తల దువ్వుకొని పూలు పెట్టుకుని జడకుప్పెలు తగిలించి ముఖాన కాసంత బొట్టుతో మొగుడి వెంట వెళ్లుతూంది. గోపాలం చేతిలో ముల్లుగర్ర పట్టుకొని ఠీవిగా ముందు నడుస్తున్నాడు. వాళ్లిద్దరి వెనక వాడి అత్త, ‘‘ఇక ఉంటానే, ఒరేయ్! మధ్య మధ్య ఉత్తరమ్ముక్క రాయించు’’ అంటూ నిలబడిపోయింది. వాడు తల ఎగరేసి, ‘‘అట్లాగే’’ అంటున్నాడు.

వాళ్లను అట్లా చూడటం నాకు ఆనందంగా ఉంది. ఇంకో రకంగా అంటే గోపాలం ముఖం వేలాడేసుకొని చింపిరితలతో మాసిన గడ్డంతో నీరసంగా ఏదో పారేసు కున్నవాడిలా వాళ్ల ఊరికి వెళ్లిపోతున్నా, నిన్నటిలా మాలక్ష్మి మొగుడిమీద కలబడే పోజుబెట్టి బిగువైన రొమ్ములమీదనించి పైటయిట చెంగు జారిపోతూండగా జుట్టు విరబోసుకొని దయ్యంలా నోటికి వచ్చినట్లు వాగుతూకనపడినా, నాకు బాధ కలిగేది. అట్లా కాకుండా వాళ్లిద్దరూ చిలకా గోరింకల్లా, నల్లమబ్బు తెల్ల పావురంలా, నిండు చంద్రుడు పక్కన చుక్కలా ఒయ్యారం ఒలకబోస్తూ నడుస్తూ ఉంటే గాలిలో తేలిపోతూ పాడుకునే దేవతా మిథునం తలపుకు వచ్చింది.

అసలు మన సమాజ వ్యవస్థే అటువంటిది. ఆధ్యా త్మికత్వాన్ని ఆధిభౌతికంతో కలిపి మనుష్యుల్లో రంగరించి మన రక్త నాళాల్లోకి ఎక్కించారు ఆది పురుషులు. వారి చలవ వల్ల అవే అట్లా వంశపారం పర్యంగా శరీరంలో జీర్ణించుకు పోయి కొత్త భావాల్ని మేళవించుకొని పూవు తావిలా, తావం పల్లవిగా అతుక్కుపోయి ఇటు శరీరానికి అటు మనస్సులా విడివడని బంధంగా రూపొందాయి. మన సాంఘిక వ్యవస్థ చాలా మంచిది. బహు పటిష్టమైనది. వివాహ బంధాన్ని పరమ పవిత్రంగా తలుస్తుంది. అట్లా తలు స్తుంది కాబట్టే నీ కొడుకులూ నా కొడుకులూ కలిసి మన కొడుకులంతో పోట్లాడుతున్నారు అనే స్థితికి దిగ

తహతహ

తిరునగరి

ఘనవేగపు నిర్ఝరి వలె
కాలము గమించుచున్నది.
నేనొక మనిషిమణిగా
ఏనాటికి మారగలను?

నైరాశ్యము రక్కసియై
నన్ను పట్టి వేధించును.
పచ్చని ఆశల పైరులు
పండుటెపుడు నా బ్రతుకున?

అలజడిలో వెర్రివాని
వలె జీవన మెన్నినాళ్ళు?
విశ్వ రహస్యాల నెరిగి
విజ్ఞానిగ మనుదు నెపుడు?

గడియారపు ముల్లు వోలె
కదలిపోవుచుండె వయసు.
వ్యథల జీవితమ్ము నందన
వనమువోలె మారుటెపుడు?

పీడ కలలతో నిండిన
పాడు బ్రతుకు తొలగిపోయి,
గుండెపైన చేయువైచి
కునికి నిదురపోదు నెపుడు?

బ్రతుకున వసంత మధురిమ
ప్రణయమ్మును నింపుటెపుడు?
నా మదిలో నవ్యభావ
నలు నాట్యము సలుపు నెపుడు? ✱

జారి పోవలసిన గతి ఇంకా మనకు పట్టలేదు.

పూర్వం ఇప్పటిలాగానే పాల అలుకలనేవి ఉండేవి. అట్లా అని పారిజాతాపహరణంలో ప్రత్యక్ష ప్రమాణం కూడా ఉంది. సత్యభామ మూలుగుతూ మూడంకె వేసేసరికి కృష్ణభగవానుడంతటివాడు జావగారిపోయి, "అడియేన్ దాసోహం" అంటూ కాళ్లమీద పడ్డాడు. ఎవరివి? సత్యభామవి. అప్పుడు మాలక్ష్మిలా సత్యభామ మొగుణ్ణి రక్కి పెట్టలేదు. కొరకలేదు. కనీసం గిచ్చనన్నా గిచ్చలేదు. అంతకన్నా గొప్ప పనే చేసింది. కాలితో, అందులో ఎడమ దానితో ఝాడించి తన్నింది. అదో శృంగారంగా వర్ణించారు కవులు. అట్లా పెళ్లాం తనను తలకాయ పగిలేటట్లు తన్నిందే అంటూ కృష్ణపరమాత్మ సత్యభామకు విడాకు లిచ్చేశాడా? ఇవ్వలేదు. పైగా పులకితగాత్రుడై, వినమితమూర్ధుడై పెళ్లాం కాలుదువ్వి అమాంతంగా పారిజాత తరువును పెకలించుకు వచ్చాడు. వారి దాంపత్యం మూడు పువ్వులూ ఆరు కాయల్లా లోకానికి ఆదర్శప్రాయమైంది.

సత్యభామ అంతటిదానితో సరితూగరానిది అయినా మాలక్ష్మి కూడా భర్త తన ఊరికి కాపరం ఎత్తేసి రావాలని అట్లాగే అలిగింది. మొగుడి చొక్కా బదాబదలు చేసింది. ముఖమంతా రక్కి పెట్టింది. బుగ్గలు సాగదీసింది. ఇప్పటి కాలంలో రాక్షస ప్రణయం అంటారే, దాన్ని నవరసాల్లో ఒలికించి పెద్ద మనుషుల పరిష్కారానికి నిలబడింది. అక్కడ కూడా మొగుడు తన అభిమతానికి తిలోదకా లిచ్చేసరికి తానే తగ్గిపోయి పెద్దల న్యాయాన్ని కాలదన్ని మొగుణ్ణి సముదాయించి, బులిపించి, కులికించి సంసారాన్ని నిలబెట్టుకుంది. చూసేవాళ్ల కళ్లకు పండుగలా తెల్లవారేసరికి భర్తతోపాటు అత్తవారింటికి బయలుదేరింది.

అందుకే వాళ్లిద్దరినీ చూస్తుంటే నా కనిపించింది— "మన దేశానికి విడాకులు పనికిరావు" అని. మన హిందూ వ్యవస్థ, మన సామాజిక వ్యవస్థ అన్ని వ్యవస్థలకంటే ప్రాచీనమైనవీ, పవిత్రమైనదీ కూడాను. అట్లాలని పాశ్చాత్య విద్వాంసులే ఎంతోమంది ఒప్పుకున్నారు.

ఉపన్యాసంలా మారిపోతున్న నా ఆలోచనలో నేనున్నాను. వాళ్ల దారిన వాళ్లు వెళ్లుతున్నారు. ఇంతలో ధర్మారావు అటువేపే పోతూ వాళ్ల కెదురయ్యాడు. గోపిం, "దండాలు, బాబయ్యా! మా ఊరు తీసుకుపోతున్నా" అంటూ ముసిముసి నవ్వులు నవ్వే మాలక్ష్మికేసి తిరిగాడు. అది కాస్త సిగ్గుతో తలకాయ వంచుకొని వాడి భుజంమీది ఖండువా చివర్లు మెలిపెట్టసాగింది. ధర్మారావు గుడ్లప్పగించుకొని అలాగే నిమిషంసేపు నిలబడ్డాడు. బహుశా అతని మనస్సులో తాను చూడలేనిదాన్ని చూస్తున్నాననో, లేకపోతే విననుకున్నదాన్ని వింటున్నాననో తోచి ఉండాలి. చివరికి తెప్పరిల్లుకొని చిరునవ్వుతో, "అట్లాగే" అంటూ అతని నోటివెంట వచ్చేసరికి వాళ్లు అతన్ని దాటి వెళ్లనే వెళ్లారు. ★